

Особливості трансформації суспільства, як соціальної системи

Будь-яке суспільство може бути розглянуто, як соціальна система, яка являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів (у якості яких розглядаються індивіди), процеси функціонування яких спрямовані на досягнення спільної мети [8, 17]. Для соціальної системи, згідно з І.С.Туровим, характерною є наявність п'яти основних параметрів (саморегуляція, відкритість (здатність до взаємодії із зовнішнім середовищем), інформаційність, детермінованість (наявність зв'язку між кожним наступним станом системи і її попереднім станом), ієрархічність), які властиві і суспільству [Див.: 10, 156].

Суспільство, як соціальна система, має два основні режими функціонування: гомеостаз (тобто перебування у стані рівноваги) і гомеорез (тобто розвиток, вихід з рівноважного стану і перехід до стану нової рівноваги). Соціальна система, яка перейшла до нового рівноважного стану, характеризується зміненою структурою (яка забезпечує поєднання елементів в системі, їхню взаємодію та взаємовплив), отже і сам процес розвитку полягає у трансформації вихідної структури соціальної системи. Про це, зокрема писав Г. Греєф, автор праці "Суспільний прогрес і регрес", розглядаючи окремий випадок процесу розвитку соціальної системи – прогрес: "Прогрес вдосконалює (а отже, змінює – І.Ч.) одночасно структуру і життєдіяльність суспільств, встановлюючи більш повну відповідність між внутрішнім їх середовищем і оточуючими умовами" [7,224].

Висуваються різні думки щодо структури соціальної системи. В.Г.Афанасьєв, розглядаючи особливості соціальних систем, стверджує, що структура – „це внутрішня організація системи, що являє собою специфічний спосіб взаємозв'язку, взаємодії компонентів, що його складають" [2, 107]. Інший дослідник І.Ніколов вважає, що "під структурою звичайно

розуміється якісно визначений, відносно усталений порядок внутрішніх зв'язків між елементами системи, так що поняття структури дає важливу якісну характеристику зв'язків. Її можна розуміти і як особливу впорядкованість елементів системи" [Цит. за: 2, 107]. І.В.Блауберг та Е.Г.Юдін також акцентують увагу на тому, що саме внутрішньосистемні зв'язки утворюють структуру системи: "Сукупність зв'язків і їхня типологічна характеристика призводять до понять структури і організації системи. Більшість дослідників виражають через них впорядкованість системи, що визначається усталеними зв'язками, а іноді – і спрямованість цієї усталеності" [3, 62].

Таким чином, основна маса дослідників схиляється до думки, що структура соціальної системи являє собою впорядкованість елементів системи, яка забезпечується наявністю взаємозв'язків елементів та їхньої взаємодії. Аналізуючи структуру соціальної системи з цієї точки зору, необхідно зазначити, що як ситуація взаємодії елементів системи може породжувати їхній взаємозв'язок, так і наявність взаємозв'язку може призводити до взаємодії. Зв'язки між елементами системи визначають характер їхніх взаємовідносин – підпорядкування чи співробітництва; форми протікання взаємодії елементів; ситуацію виникнення взаємодії. Тобто зв'язки між елементами соціальної системи постають у нормативно-регулятивній формі, визначаючи перебіг взаємодії. З іншого боку, необхідність задоволення потреб, що виникають у елементів системи, які прагнуть досягнення певної мети, яка узгоджується з кінцевою метою збереження та забезпечення розвитку системи, призводить до нових форм взаємодії, повторення і закріплення яких відбувається завдяки виникненню регулюючих зв'язків.

Отже, структуру соціальної системи можна тлумачити, як впорядковану сукупність взаємодій, що пов'язує індивідів, як елементи системи, і регламентується нормами взаємодії (регулюючими взаємозв'язками). Однак, не можна не зважати на те, що умовою вступу до взаємодії є наявність у її учасників спільної мети, необхідність досягнення якої є усвідомленою та

осмисленою (тобто наділена певним смислом для учасників взаємодії).

М. Мерло-Понті писав: "В силу того, що ми знаходимося у світі, ми приречені до смислів" [4]. Підтвердженням цього є концепція "презумпції мови та осмисленості", сформульована Ю. Лотманом и Б. Успенським, яка передбачає, що у людських колективах діє тенденція сприймати будь-яку подію, вираз, як апіорі осмислену, тобто таку, що щось означає для кого-небудь [Див.: 4]. С.В. Бородавкін вважає, що смисли реалізуються у вигляді діяльності (поведінки), а отже будь-який акт діяльності є осмисленим.

Таким чином, індивіди, як елементи соціальної системи (суспільства) взаємодіють, перебуваючи у регулюючому зв'язку (орієнтуючись на норми взаємодії) та вбачаючи смисл у своїй діяльності. Сукупність норм взаємодії (регулюючих взаємозв'язків), що регламентують окремі різновиди взаємодії, можна визначити як інститути. Такий висновок дозволяє зробити аналіз деяких визначень поняття "інститут" у західній та вітчизняній соціології (концепції Т.Веблена [5, 202], С.С. Фролова [11, 328-329], тощо). Ефективність функціонування суспільних інститутів визначається тим, чи сприймаються норми, які складають їхню сутність, індивідом. як такі, що мають для нього смисл явний, усвідомлений, чи смисл прихований підсвідомий (коли індивід дотримується певних норм за традицією).

Отже, по суті, структура суспільства, як соціальної системи включає три основні підструктури: підструктуру матеріальної взаємодії, інституційну підструктуру, яка регулює взаємодію, та смисловою підструктуру, що забезпечує осмислений характер взаємодії, її спрямованість на досягнення певної мети.

Отже, з огляду на наведене вище розуміння проблеми структури соціальної системи, можна розглянути особливості розвитку соціальної системи (трансформації структури соціальної системи).

Якщо згадати, що однією з основних характеристик суспільства як соціальної системи є наявність у нього мети функціонування, можна припустити, що саме зміна мети

функціонування системи стає поштовхом до порушення стану її рівноваги. Важливі зміни відбуваються перш за все у смисловій підструктурі соціальної системи, в якій мета функціонування системи відображається у формі смислів взаємодії членів суспільства. Звичайно, що індивіди будуть здійснювати діяльність, спрямовану на реалізацію мети системи лише у випадку усвідомлення смислу своїх дій. Ця діяльність регулюється відповідними нормами, що складають інституційну підструктуру соціальної системи. Отже, і ця підструктура має трансформуватися, оскільки нові ситуації взаємодії вимагають нових регулюючих впливів.

Трансформація структури соціальної системи може відбуватися двома способами в залежності від того, де міститься джерело формування нової мети її функціонування. Якщо ініціатором змін виступає управлінська підсистема соціальної системи, то зміни починаються з формування проекту реформи та його впровадження: реалізацію через формування сукупності відповідних правил і норм (цей процес може бути визначений як “штучна інституалізація” (за термінологією Г.В. Пушкаревої [Див.: 9, 87-88])). Варто зазначити, що у такому випадку перехід до нового стану у розвитковій системі не може бути гарантованим, оскільки неможливо передбачити, чи буде сприйнятий населенням цей проект, як такий, що відповідає його внутрішнім прагненням.

Отже, важливою умовою проведення “штучної інституалізації” є забезпечення реформування смислової підструктури соціальної системи, що, по суті, означає певний вплив на стан суспільної свідомості. Суспільна свідомість, у відповідності до концепції, запропонованої В.П. Андрущенко та М.І. Михальченко, включає такі основні елементи, як теоретична та емпірична свідомість, суспільна психологія та ідеологія [Див.: 1, 300-302]. Ідеологія може бути визначена, як “усвідомлена мета суспільної діяльності” [6, 238].

Таким чином, саме через реформування теоретичних засад ідеології та впровадження її у суспільну свідомість з метою реконструкції смислів та формування позитивного ставлення громадян до реформ, що здійснюються, і готовності до дій, що

передбачаються та регулюються нормами, що складають інституційну підструктуру, і починається процес трансформації структури соціальної системи, ініційований управлінською підсистемою. Другим етапом цього процесу є впровадження інституційних норм. На третьому етапі відбувається практична діяльність членів суспільства із реалізації мети функціонування суспільства.

Можна розглянути інший варіант розвитку соціальної системи. Якщо у соціальній системі управлінська підсистема не вважає за необхідне здійснювати зміни, вдаючись заради збереження існуючого стану до обмежувальних дій, що регулюються відповідними заборонювальними нормами, то процес формування мети суспільного розвитку переміщується до керованої підсистеми. В такому випадку можуть бути сформовані декілька цілей суспільного розвитку. Та з них, яка отримує підтримку більшості членів суспільства, реалізується ними у безпосередніх діях, які не врегульовуються відповідними інституційними нормами, оскільки норми, розроблені управлінською підсистемою не є прийнятними, а нові ще не сформовані. У такій ситуації управлінська підсистема має або здійснити заходи щодо нормативного врегулювання новоутворених відносин, або спробувати застосувати силові заходи, припинити взаємодію, що спрямована на зруйнування старої структури. Другий варіант не є ефективним, оскільки, навіть позбавившись зовнішніх проявів смислової невідповідності, управлінська підсистема не може змінити вже сформоване прагнення керованої підсистеми до змін.

Таким чином, розвиток суспільства як соціальної системи відбувається через трансформацію її структури. Структура соціальної системи може бути розглянута, як така, що складається з смислової підструктури, інституційної підструктури та підструктури матеріальної взаємодії. Трансформація структури соціальної системи починається із змін у смисловій підструктурі, у якій відображається змінена мета функціонування системи. Якщо зміни у соціальній системі ініціюються її управлінською підсистемою, то трансформація смислової підструктури

відбувається шляхом впровадження у суспільну свідомість ідеології, що містить теоретично обґрунтовану мету функціонування суспільства. Подальші зміни відбуваються у інституційній підструктурі та підструктурі матеріальної взаємодії. Якщо ж джерело змін міститься у керованій підсистемі, то метою функціонування соціальної системи стає одна з конкуруючих цілей, яку підтримує більшість членів суспільства і втілює її у своїх практичних діях. Роль управлінської підсистеми у цьому випадку полягає у трансформації інституційної підструктури у відповідності до здійснених змін.

Список літератури

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. - К.: Генеза, 1996.- 368с.
2. Афанасьев В.Г. Системность и общество. – М.: Политиздат, 1980. – 368с.
3. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода. – М.: Наука, 1973. – 272 с.
4. Бородавкин С. В. Смысл как системообразующее понятие культуры // [www. library.by](http://www.library.by)
5. Веблен Т. Теория праздного класса. – М.: Прогресс, 1984. – 367с.
6. Введение в политологию / Под общ. ред. Н.И.Горлача, Г.Т.Головченко. – Харьков: Харьковский коллегіум, 1995. – т.2. – 464с.
7. Греефъ Г. Общественный прогрессъ и регрессъ. – СПб.: Типографія Ю.Н. Эрліхъ, Садовая, №9, 1896. – 336с.
8. Морозов Е.И. Теория социальных систем // Вестник МГУ. – серия 18 ("Социология и политология"). – 1996. - № 2. – С.14-24.
9. Пушкарева Г.В. Общество: механизмы функционирования и развития // Социально-политический журнал. – 1998. - № 1. – С.82-96.
10. Туров И.С. Общество как социальная система // Социально-политический журнал. – 1994. - № 7-8. – С.155-158.
11. Фролов С.С. Основы социологии. – М.: Юристъ, 1997. – 344 с.